

Айдаркулова Д.С.

**ДҮЙНӨЛҮК ЭЛ АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕР СИСТЕМАСЫНДАГЫ
КҮЧ ФАКТОРУНУН РОЛУ**

Айдаркулова Д.С.

**РОЛЬ СИЛОВОГО ФАКТОРА В СИСТЕМЕ ГЛОБАЛЬНЫХ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

D.S. Aidarkulova

**THE ROLE OF THE POWER FACTOR IN THE SYSTEM
OF GLOBAL INTERNATIONAL RELATIONS**

УДК: 339.924

Бул макалада дүйнөлөшүү шартындагы эл аралык мамилелердеги күч факторунун ролу изилденди. “Глобализация” жана “күч фактору” түшүнүктөрү жөнүндөгү окумуштуулардын пикирлери талданды. Дүйнөлөшүү процессинде бүгүнкү күндө көптөгөн карама-каршылыктар бар, алардын бири - мейли дүйнөлүк, мейли аймактык, же жергиликтүү деңгээлде болсун мамлекеттер арасындагы карым-катнаштын жана бири-бирине көз карандылыгынын күчөшү менен эл аралык мамилелер системасындагы күч факторунун ролу жана анын таасиринин өтө жогоорулашы болуп эсептелет.

Бул дүйнөлүк жаңы согуштун чыгып кетүү коркунучун туудурат. Ушул себептерге байланыштуу коопсуздуктун дүйнөлүк деңгээли коопсуздуктун маанилүү деңгээли болуп эсептелет, анткени, анын сакталышы дүйнөнүн сакталышы эле эмес, бардык адамзаттын сакталышы дегенди билдирет

Негизги сөздөр: дүйнөлөшүү, күч фактору, эл аралык мамилелер, дүйнөлүк рынок, заманбап технологиялар.

В этой статье исследована роль силового фактора в международных отношениях в условиях глобализации. Анализированы мнения и взгляды ученых о понятиях “силовой фактор”, “глобализация”. В процессе глобализации есть очень много противоречий, один из них – активизация межгосударственных отношений и взаимозависимости государств в решении различных вопросов и усиление роли и влияния силового фактора в системе международных отношений. Это может привести к угрозе новой мировой войны, поэтому мировая система безопасности является очень важным уровнем безопасности. Соблюдение ее правил означает не только сохранение мира но и всего человечества.

Ключевые слова: глобализация, силовой фактор, международные отношения, мировой рынок, современные технологии.

In this article the role of the force factor in international relations in the conditions of globalization is considered. Opinions and views of scientists on the concepts of force factor, "globalization" are analyzed. In the process of globalization, there are a lot of contradictions, one of them is the intensification of interstate relations and interdependence of

states in solving various issues and strengthening the role and influence of the force factor in the system of international relations. This leads to the threat of a new world war, so the world security system is a very important level of security. Observance of its rules means not only the preservation of peace but of all mankind.

Key words: globalization, power factor, international relations, world market, modern technologies.

Күч заманбап дүйнөдө буга чейин бардык замандарда маанилүү фактор болуу менен бирге эле, эл аралык саясий системанын өнүгүүсүндө негизги кыймылдаткыч күч болуп кала берет. Бирок, дүйнөлүк заманбап өнүгүүнүн мүнөзүн жана темпин аныктоочу бир катар себептерге байланыштуу күч фактору өтө олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болду, аны себептеринн шарттуу түрдө жалпы, глобалдык, б.а. бардык планетанын масштабында жана жеке, өзгөчө, т.а. конкреттүү аймактын чегинде гана таасир берүүчү деп бөлүштүрөбүз.

Мындай себептердин эки тобу бири-бирине тыгыз байланышкан жана бири-бирин толуктап турат, бирок, дүйнөлүк деңгээлдеги себептер көбүрөөк алдыңкы планга чыгып турат. Бекеринен орус тарыхчысы жана саясатчысы, эл аралык мамилелер жаатындагы көрүнүктүү адис, АКШнын тышкы саясаты боюнча эксперт катары таанылган А.И. Уткин глобалдык процессти доордун, замандын негизги процесси катары кабыл алып [1], анын ролу улам жогорулай бере тургандыгын аныктаган эмес.

Дүйнөлөшүү – жакынкы араларда бири-бири менен эмгекти бөлүштүрүүнүн, экономикалык жана саясий мамилелеринин эл аралык системасы менен байланышкан улуттук чарбалардын жыйындысы катары каралган дүйнөлүк чарбаны дүйнөлүк рынокко тартуу жана алардын экономикасынын транснационалдык жана аймактык негизде бири-бирине тыгыз жуурулушуу процесси. Бул негизде бирдиктүү дүйнөлүк экономикалык рынок тармактарын – геоэконо-

мика жана анын инфраструктурасынын калыптануусу, көптөгөн кылымдар бою эл аралык мамилелерде негизги эсептелген мамлекеттердин улуттук эгемендүүлүгүнүн бузулушу ишке ашат. Дүйнөлөшүү процесси – мамлекеттик деңгээлде шөкөттөлгөн рынок системаларынын эволюциясынын кесепеттери" [2].

Биздин изилдөөлөрүбүз үчүн кызыгуу жараткан дүйнөлөшүүнүн (глобалдашуунун) дагы бир аныктамасына көңүл бурсак. Бул аныктама дүйнөлөшүү кантип ишке аша тургандыгына мүнөздөмө берет. Россиялык окумуштуу Ю.А. Шведков төмөнкүдөй жазат: "Дүйнөлөштүрүү – индустриалдык капитализмдин постиндустриалдык же технологиялык өнүгүүгө трансформацияланышынын дүйнөлүк процесси, ал биринчи кезекте АКШнын өнөр жай жана айыл-чарба өндүрүшүнүн жогорку темптери менен ыкчамдатылат, муну менен ал дүйнө жүзүндөгү жашоого, аны менен катар өнүккөн капиталисттик мамлекеттин турмушунда өзгөрүүлөргө алып келет" [3].

Дүйнөлөшүү өзүнүн ички табияты, негизги тенденциялары, коюлган максаттары жана натыйжалары, жана ошондой эле тышкы багыттары боюнча интегративдик, б.а. бириктирүүчү мүнөзгө ээ. Бирок дүйнөлөшүү биринчи кезекте өзүнүн жеке кызыкчылыктарын көздөгөн улуттук мамлекеттер тарабынан демилгеленип жана ишке ашкандыгын эске алсак, бул процесс өзүнө көптөгөн чечүүгө кыйынчылык туудурган карама-каршылыктарды, ошондой эле негативдик сапаттарды, кесепеттерди жана чыгымдарды, алардын ичинде биринчи кезекте төмөнкүлөрдү камтыган:

- экономикалык, социалдык өнүгүүсүндө, ошондой эле керектөөлөрүнүн жана жашоо деңгээлинде бай жана жакыр мамлекеттер ортосундагы ажырымдын дайыма жогорулашы;

- тездик менен өзгөрүүчү жалпы маданий, саясий жана идеологиялык талаптарга, билим берүүнүн деңгээли, маанилүү маданий, саясий жана идеологиялык плюрализмдин зарылдыгы, жарандык коомдун позицияларын жана талаптарын кеңейтүү жана күчөтүү ж.б. сыяктуу экономикалык глобалдашуунун шарттарына жана аспектилерине карата болгон талаптарга көптөгөн мамлекеттердин жөндөмсүздүгү жана даяр эместиги [4].

Албетте, аталган белгилер дүйнөлөшүүнүн карама-каршылыктарын толук ачып бере албайт, бирок, биздин оюбузча дал ушул белгилер конфликттик потенциалга көбүрөөк ээ, б.а. аскер күчтөрүнө ээ болгон мамлекеттердин аны колдонуусуна чагымчылык жасайт. Бул дээрлик бардык мезгилдерде болуп келген, б.а. кимдир-бирөөгө карата күчүнүн артыкчылыгы аны колдонууга карата жетишерлик шылтоо гана болбостон, тажрыйба көрсөткөндөй, күч колдонууну баштоонун себеби да болгон.

Заманбап ядролук доордун буга чейинки бардык доорлордон принципиалдуу айырмачылыгы – ядролук куралдын олуттуу кыйратуучу күчкө ээ болгондугу. Демек, анын кыйратуучу таасирине бөгөт коюу үчүн согуш жүргүзүүнүн технологияларынын жана техникалык каражаттарынын принципиалдуу жаңы

деңгээлине чыгуусу зарыл. Мындай каражаттардын жоктугу тараптардын бири кырдаалды өз кызыкчылыгына ылайыктап буруп жибергенге чейин кандайдыр бир деңгээлде согуштун чыкпоосунун кепилдиги болуп саналат.

Биз адамзаттын тарыхында үчүнчү дүйнөлүк согуш болбойт деп так айта албайбыз, себеби бул чындыкка коошпой калат. Анын үстүнө, АКШ жана батыш европалык мамлекеттер технологиялык артыкчылыктан жана дүйнөдө экономикалык, саясий жана аскердик үстөмдүгүн орнотуудан бир мүнөткө да баш тарткан эмес. Бирок мындай ыктымалдык тарыхка "кансыз согуш" деп кирген мезгилге салыштырмалуу абдан эле төмөндөү жана бул глобалдашуунун жүрүшүндө мамлекеттердин бирдиктүү дүйнөлүк экономикалык системага эрктүү же эрксиз түрдө интеграцияланышына жараша төмөндөй берет. Азыркы учурдагы кырдаалга көз чаптырсак, биз мамлекеттердин экономикалары бири-бири менен тыгыз байланышкандыгын, жана эл аралык мамиледе негизги акторлордун бири башка акторго же акторлорго карата белгилүү бир деңгээлде оппозицияда болгон күндө да аны жок кылуу, же болбосо ага олуттуу зыян келтирүү калган бардык мамлекеттерге терс таасирин тийгизе тургандыгын көрөбүз. Ал эми глобалдашуу процессинин күчөшү менен бул карым-катнаш жогорулай бермекчи. Бара-бара - мүмкүн жакынкы он жылдар аралыгында, согуш өзүнүн экономикалык жана саясий маңызын толугу менен жоготкон кырдаал келип чыгышы мүмкүн, анткени жеңиштин натыйжасында келген бардык жетишкендиктердин баарынан анын зыяндуулугу басымдуулук кылат.

Азыркы мезгилде, бардык башка мезгилдердей эле, күч эл аралык саясий системаны өнүктүрүүнүн негизи жана маанилүү фактору болуп кала берет. Дүйнөлөшүү – негизги дүйнөлүк заманбап процесс болуу менен күч факторунун трансформацияланышына, анын эл аралык мамилелер системасындагы ролуна олуттуу таасирин тийгизет. Дүйнө жүзүндөгү дээрлик бардык мамлекеттердин карым-катнашы жана бири-бирине көз карандылыгы өнүккөн шартта алардын согуштук коопсуздугу дүйнөлүк жана аймактык коопсуздукка көз каранды. Дүйнөлөшүү процессинин бүгүнкү күндөгү таасиринин маанисин бир мамлекеттин же мамлекеттер тобунун коркунучтуу жана туура эмес аракеттери чоң топтогу мамлекеттердин тобунун абалына жана алардын аракетине тийгизген терс таасиринен көрүүгө болот.

Дүйнөлөшүү процессинде бүгүнкү күндө көптөгөн карама-каршылыктар бар, алардын бири - мейли дүйнөлүк, мейли аймактык, же жергиликтүү деңгээлде болсун, мамлекеттер арасындагы карым-катнаштын жана бири-бирине көз карандылыгынын күчөшү менен эл аралык мамилелер системасындагы күч факторунун ролу жана анын таасири өтө жогорулады, бул дүйнөлүк жаңы согуштун чыгып кетүү коркунучун туудурат. Ушул себептерге байланыштуу коопсуздуктун дүйнөлүк деңгээли коопсуздуктун маанилүү деңгээли болуп эсептелет, анткени, анын

сакталышы дүйнөнүн сакталышы эле эмес, бардык адамзаттын сакталышы дегенди билдирет.

СССРдин кулашынын жана социалисттик социалдык-саясий системанын жок болушунун натыйжасында дүйнөлүк деңгээлде кадимки жана тактикалык куралдануу системасында стратегиялык куралдануу системасында жана ракеталарга каршы коргонуусунда күчтүн олуттуу дисбалансы пайда болду. АКШ жана Батыш Япониядан башка калган бардык мамлекеттерге караганда кубаттуу экономикалык жана технологиялык артыкчылыкка ээ болуусу, аскердик жана экономикалык күчкө ээ оппоненттердин жок болгондугуна байланыштуу дүйнө жүзүндө үстөмдүгүн орнотуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту. Аз убакыт аралыгында планетада бир уюлдуу тартип орноду, бул эл аралык мамилелер системасында күч колдонуунун мүнөзүн жана масштабын жалпысынан аныктады. Америка Кошмо Штаттары жана анын шериктештери алдында ачылган мүмкүнчүлүктөр абдан чоң болгондуктан, индустриалдык державалардын тездик менен өнүгүшү бардык планетанын ресурстар базасын талап кылгандыгын айтпаганда да, андан баш тартууга мүмкүн эмес эле. Күч колдонуу Батыштын прерогативасы эмес эле, бирок тышкы саясатында Батыш аны масштабдуу жана массалык колдонгон, бул анын тышкы саясий милдеттерине ылайык болгон жана азыр да ылайыктуу.

СССРдин кулашы менен АКШ жана анын жакынкы шериктештери планетанын маанилүү ресурстарына көзөмөлүн орнотууга багытталган тышкы саясатында эч кандай олуттуу каршылык жолуктурбастан жана аны ишке ашырууда зарыл болгон ресурстарга ээ болгондуктан, бул үчүн күч усулдарын активдүү колдоно баштаган. Эл аралык мамилелер системасы үчүн дүйнөлүк күчтүн тең салмактуулугунун бузулушунун негативдүү кесепеттеринин бири болуп БУУнун ролунун төмөндөшү эсептелет, мында ири масштабдуу согуштук кагылышуулардын көбөйүүсү шартында ага эч кандай маанилүү укуктарга ээ болбогон байкоо жүргүзүүчүнүн гана ролу берилген. Ошентип, дүйнөлүк коомчулуктун - АКШ жана анын шериктештеринен тышкары бардык

мамлекеттердин пикири этибарга алынбай калган, бул дүйнөдөгү күчтөрдүн тең салмактуулугунун өзгөрүшүн жана анын биополярдык абалдан монополярдык абалга өтүшүн чагылдырды.

Дүйнөлүк согуштун чыгып кетүү коркунучу "кансыз согуш" мезгили менен салыштырмалуу абдан эле төмөндөү жана дүйнөлөшүүнүн жүрүшү менен мамлекеттердин бирдиктүү дүйнөлүк экономикалык системага интеграциялануу зарылчылыгына жараша төмөндөй бермекчи. Азыркы учурда көптөгөн мамлекеттердин экономикасы жана каржысы бири-бири менен айкалыша, бири-бирине көз каранды чырмалышкандыктан, маанилүү экономикалык, каржылык жана ресурстар потенциалга ээ мамлекеттердин экономикасында жана каржысында орун алган негативдүү көрүнүштөр башка мамлекеттердин экономикасына жана каржысына терс таасирин тийгизет. Глобалдашуу процессинин күчөшү менен бул карым-катнаш да геометриялык прогрессия боюнча күчүнө кире берет. Жакынкы он жылдар аралыгында эч кандай экстрординардуу көрүнүштөр болбосо, ири масштабдуу согуштар өзүнүн экономикалык жана саясий маңызын жоготкон учурда адамзат тарыхында уникалдуу кырдаал жаралышы мүмкүн, анткени, мында тартылган чыгымдар жеңишке жетишкенде ээ болгон бардык ээликтерден басымдуулук кылат.

Адабияттар:

1. Уткин, А.И. Главный процесс эпохи [Текст] / А.И. Уткин. // США: экономика, политика, культура, 2000. - №1. - С. 40-49.
2. Глобализация. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F> – Загл. с экрана.
3. Шведков, Ю.А. Противоречия глобализации [Текст] / Ю.А. Шведков // США. Канада: экономика, политика, культура. - 2000. - № 12. - С. 61-67.
4. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений [Текст]: учеб. пос. / Под ред. А.Д. Воскресенского. - М.: РОССПЭН, 1994. - С. 20.

Рецензент: к.социол.н., доцент Кокомбаев К.К.